

Sociaaleconomische trends

Ervaren terroristische dreiging in Nederland

2017

**Rianne Kloosterman
Linda Moonen**

Inhoud

1. Inleiding 3
 2. Operationaliseringen 4
 3. Zorgen en verwachtingen over plaatsvinden terroristische aanslag in Nederland 5
 4. Alertheid in het dagelijkse leven 8
 5. Mijddedrag 9
 6. Conclusie 12
- Literatuur 13
Technische toelichting 14
Tabellenbijlage 16

De meerderheid van de volwassenen maakt zich wel eens zorgen over het plaatsvinden van een terroristische aanslag in Nederland. Deze bezorgdheid is groter dan de angst om hier zelf slachtoffer van te worden. Ook zijn 4 van de 10 volwassenen alert in het dagelijkse leven op verdachte situaties in verband met een mogelijke aanslag. Een deel van de bevolking vertoont ook mijddgedrag. Het gaat dan vooral om vakantiebestemmingen die mensen graag zouden willen bezoeken, zoals Turkije.

1. Inleiding

Sinds de terroristische aanslagen op 11 september 2001 in de Verenigde Staten is terrorisme een belangrijk politiek thema. Voor deze aanslagen was er nog geen specifieke wetgeving in Nederland op dit terrein. Dit veranderde kort na de aanslagen met het *Actieplan terrorismebestrijding en veiligheid* waarin maatregelen zoals strengere grenscontroles en een uitbreiding van de veiligheidsdiensten en politie werden aangekondigd (Van der Woude, 2009). Door de aanslagen in Madrid, Londen alsook gebeurtenissen in eigen land, zoals de moord op Theo van Gogh en de ontwikkelingen rondom de Hofstadgroep, bleef de politieke aandacht voor terrorisme behouden en kwam de terrorismewetgeving in een stroomversnelling. De nadruk lag daarbij op het voorkomen van terroristische aanslagen in Nederland (Van der Woude, 2009). De gebeurtenissen in binnen- en buitenland hadden ook duidelijk impact op de samenleving. Zo was in de periode rond 2005 een aanzienlijk deel van de bevolking bang voor een mogelijke terroristische aanslag in Nederland (Frerichs en Schildmeijer, 2005; Witte en Ritzen, 2010) en gaven inwoners aan hun gedrag aan te passen als gevolg van de aanslagen (Frerichs en Schildmeijer, 2005).

Sinds 2005 hebben zich verschillende terroristische incidenten voorgedaan in Europa en zijn er meerdere aanslagen gepleegd in onder andere Frankrijk, Duitsland en België. De recente terreur in en buiten Europa zorgt er opnieuw voor dat terrorisme een actueel thema is in de politiek en in de maatschappij. In dit artikel is bekeken in hoeverre de volwassen Nederlandse bevolking zich tegenwoordig zorgen maakt over een terroristische aanslag in Nederland en de kans inschat om zelf slachtoffer te worden van een dergelijke aanslag. Daarnaast wordt ingegaan op de alertheid en het mijdingsgedrag van Nederlandse inwoners. In hoeverre zijn zij in het dagelijkse leven alert op verdachte situaties en in hoeverre mijden zij het reizen met het openbaar vervoer, het reizen per vliegtuig, bepaalde vakantiebestemmingen of plekken in Nederland vanwege een mogelijke terroristische aanslag? Daarbij wordt bekeken of er verschillen zijn naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, herkomst, religie, nieuwsinteresse en stedelijkheid van de woongemeente.

De gegevens voor dit artikel zijn afkomstig uit het CBS-onderzoek *Belevingen*, dat van februari tot en met mei 2016 is uitgevoerd door het CBS (zie Technische toelichting). In de onderzoeksperiode vonden op 22 maart aanslagen plaats in Brussel, op metrostations en de luchthaven Zaventem. De gevolgen van deze gebeurtenis voor de uitkomsten komen ook aan bod.

2. Operationalisering

De in dit artikel gebruikte begrippen zijn in het onderzoek Belevingen als volgt gemeten:

Zorgen over een terroristische aanslag in Nederland en de kans om zelf slachtoffer te worden

Respondenten (18 jaar en ouder) is allereerst gevraagd of zij zich wel eens zorgen maken over een mogelijke terroristische aanslag in Nederland. De antwoordcategorieën waren: 1) ja, vaak, 2) ja, soms, en 3) nee, zelden of nooit. Vervolgens is hen de vraag gesteld hoe groot zij de kans achten dat in Nederland een terroristische aanslag wordt gepleegd. De antwoordcategorieën waren: 1) zeer klein, 2) klein, 3) niet klein, niet groot, 4) groot, en 5) zeer groot. In de analyses zijn de categorieën 'zeer klein' en 'klein' samengenomen, alsook de categorieën 'groot' en 'zeer groot'.

Om vast te kunnen stellen in hoeverre mensen in het kader van terrorisme bezorgd zijn om hun eigen veiligheid is de vraag gesteld of zij zich weleens zorgen maken dat zijzelf slachtoffer worden van een terroristische aanslag in Nederland. De antwoordcategorieën waren: 1) ja, vaak, 2) ja, soms, en 3) nee, zelden of nooit. Tevens is hen gevraagd hoe groot zij de kans achten dat zijzelf slachtoffer worden van een terroristische aanslag in Nederland, met de antwoordcategorieën: 1) zeer klein, 2) klein, 3) niet klein, niet groot, 4) groot, en 5) zeer groot. Ook hier zijn de categorieën 'zeer klein' en 'klein' in de analyses samengenomen, alsook de categorieën 'groot' en 'zeer groot'.

Alertheid in het dagelijkse leven

Respondenten is gevraagd of zij in het dagelijks leven alert zijn op verdachte situaties vanwege een mogelijke terroristische aanslag. Aan degenen die aangaven alert te zijn, is vervolgens gevraagd om een toelichting.

Mijdgedrag

Het mijdgedrag wat betreft verschillende vervoerswijzen en plaatsen is gemeten aan de hand van de volgende vragen:

1. Mijdt u in het dagelijks leven het reizen met het openbaar vervoer vanwege een mogelijke terroristische aanslag? (*antwoordmogelijkheden: 'ja', 'nee', en 'niet van toepassing; ik reis nooit met het openbaar vervoer'*)
2. Mijdt u het reizen per vliegtuig vanwege een mogelijke terroristische aanslag? (*antwoordmogelijkheden: 'ja', 'nee', en 'niet van toepassing; ik reis nooit per vliegtuig'*)
3. a) Mijdt u bepaalde vakantiebestemmingen, waar u anders graag naartoe zou gaan, vanwege een mogelijke terroristische aanslag? (*antwoordmogelijkheden: 'ja', 'nee', en 'niet van toepassing; ik ga nooit op vakantie'*)
b) Indien 3a = ja: Welke vakantiebestemmingen zijn dat dan?
4. a) Mijdt u in het dagelijks leven andere plaatsen of plekken in Nederland vanwege een mogelijke terroristische aanslag? (*antwoordmogelijkheden: 'ja' en 'nee'*)
b) Indien 4a = ja: Welke plaatsen of plekken zijn dat dan?

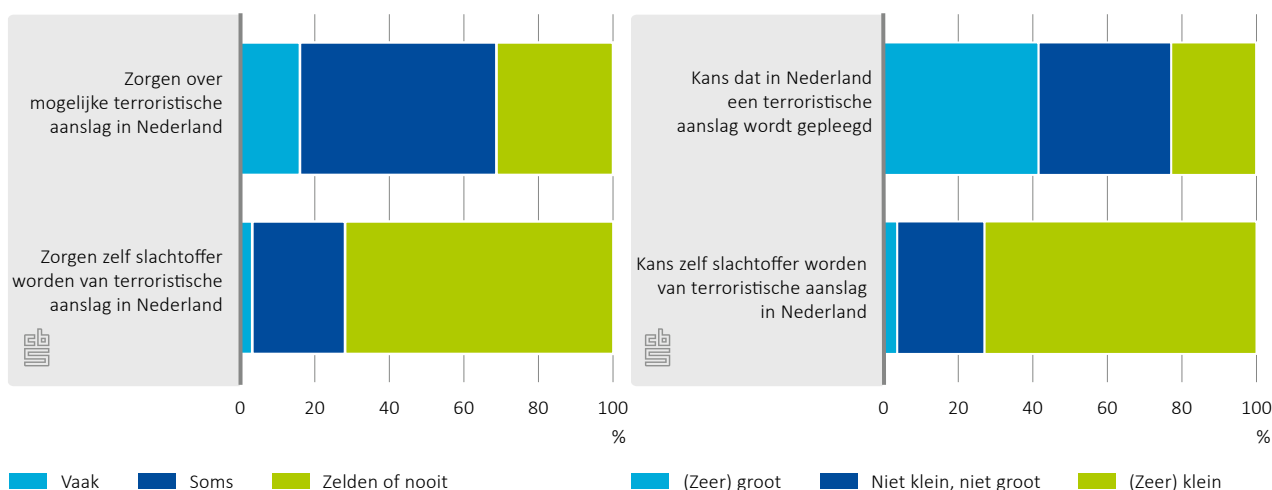
De antwoordoptie 'niet van toepassing' is in de desbetreffende analyses buiten beschouwing gelaten. Voor meer informatie zie Technische toelichting.

3. Zorgen en verwachtingen over plaatsvinden terroristische aanslag in Nederland

Bezorgdheid over mogelijke aanslag hangt samen met de ingeschatte kans hierop

Bijna 70 procent van de volwassenen maakt zich wel eens (dat wil zeggen ‘soms’ of ‘vaak’) zorgen over een mogelijke terroristische aanslag in Nederland; 16 procent heeft deze zorgen vaak (tabel 1). Deze zorgen hangen samen met de ingeschatte kans op een terroristische aanslag in Nederland (correlatiecoëfficiënt = 0,46). Van degenen die zich vaak zorgen maken over het plaatsvinden van een terroristische aanslag, acht 81 procent de kans groot dat een dergelijke aanslag zal worden gepleegd. Onder degenen die zich soms zorgen maken, is dit 43 procent. Bij degenen die zich zelden of nooit zorgen maken, gaat het om 19 procent. Gemiddeld denkt 42 procent dat de kans op een terroristische aanslag in Nederland groot is.

3.1 Zorgen over en ingeschatte kans op (slachtofferschap van) een mogelijke terroristische aanslag in Nederland, bevolking 18 jaar en ouder, 2016

Bezorgdheid over mogelijke aanslag groter dan de angst om zelf slachtoffer te worden

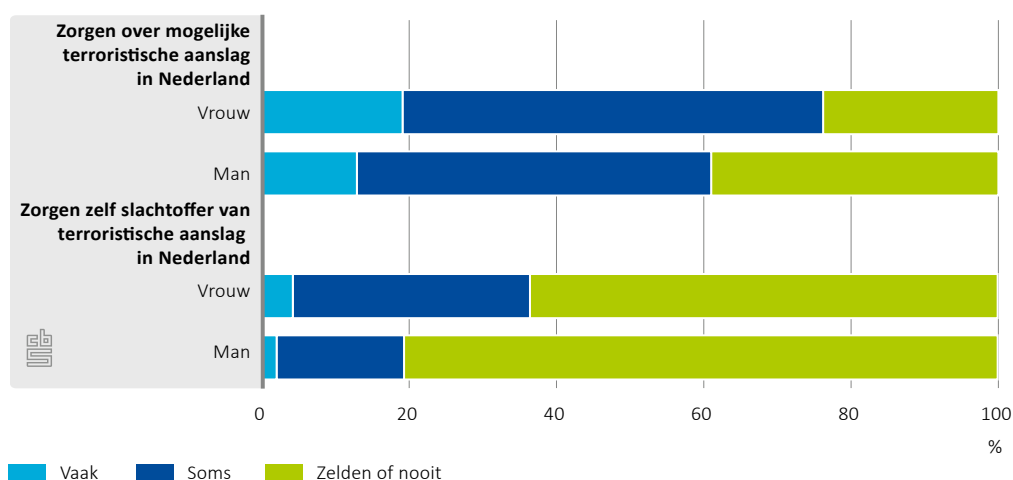
Zorgen over een mogelijke aanslag komen ruim 2 keer zo vaak voor dan zorgen om zelf slachtoffer te worden van een aanslag. Bijna 30 procent van de volwassenen is wel eens bezorgd zelf slachtoffer te worden van een aanslag. Hierbij speelt de ingeschatte kans om zelf slachtoffer te worden een rol (correlatiecoëfficiënt = 0,48). Ruim 3 procent maakt zich vaak zorgen om zelf slachtoffer te worden van een terroristische aanslag in Nederland. Van hen denkt 48 procent dat de kans groot is dat zij daadwerkelijk slachtoffer zullen worden. Onder degenen die zich soms zorgen maken, is dit met 6 procent aanzienlijk lager. Bij degenen die zich hier zelden of nooit druk om maken, gaat het om 1 procent. Gemiddeld acht 4 procent van de volwassenen de kans dat zij slachtoffer van een aanslag zullen worden groot.

Vrouwen vaker bezorgd over mogelijke aanslag in Nederland dan mannen

Vrouwen zijn met 76 tegen 61 procent vaker dan mannen wel eens bevreesd over het plaatsvinden van een terroristische aanslag in Nederland. Desalniettemin verschilt het aandeel dat de kans op een dergelijke aanslag groot acht niet tussen beide seksen. Mannen denken wel vaker dat deze kans klein is.

Een vergelijkbaar beeld tekent zich af wanneer het gaat om het zelf slachtoffer worden van een aanslag. Vrouwen zijn hier angstiger voor dan mannen, maar zij denken niet vaker dat de kans groot is dat dit hen zal overkomen. Mannen denken juist vaker dat deze kans klein is (tabel 1).

3.2 Zorgen over (slachtofferschap van) een mogelijke terroristische aanslag in Nederland naar geslacht, bevolking 18 jaar en ouder, 2016

Relatief veel 75-plussers achten kans op aanslag in Nederland gering

De bezorgdheid over een mogelijke terroristische aanslag in Nederland verschilt weinig tussen leeftijdsgroepen. Alleen mensen van middelbare leeftijd zijn hier iets vaker angstig voor dan jongeren tussen de 18 en 25 jaar (tabel 1). De frequentie waarmee mensen naar het nieuws kijken kan invloed hebben op de zorgen over een mogelijke aanslag. De media berichten doorgaans immers uitgebreid over terroristische daden in binnen- en buitenland. Wanneer rekening wordt gehouden met de frequentie waarmee mensen naar nieuwsprogramma's kijken, valt het verschil in zorgen over een aanslag in Nederland tussen leeftijdsgroepen weg. Dit komt doordat jongeren minder vaak naar het nieuws kijken dan ouderen.

Meer leeftijdsverschillen zijn er in de ingeschatte kans op een terroristische aanslag. 75-plussers schatten deze kans duidelijk kleiner in dan 75-minners. Ook het aandeel dat wel eens bang is om zelf slachtoffer te worden van een aanslag is relatief klein bij de 75-plussers. Daarbij denken zij relatief vaak dat de kans dat zij zelf slachtoffer zullen worden klein is.

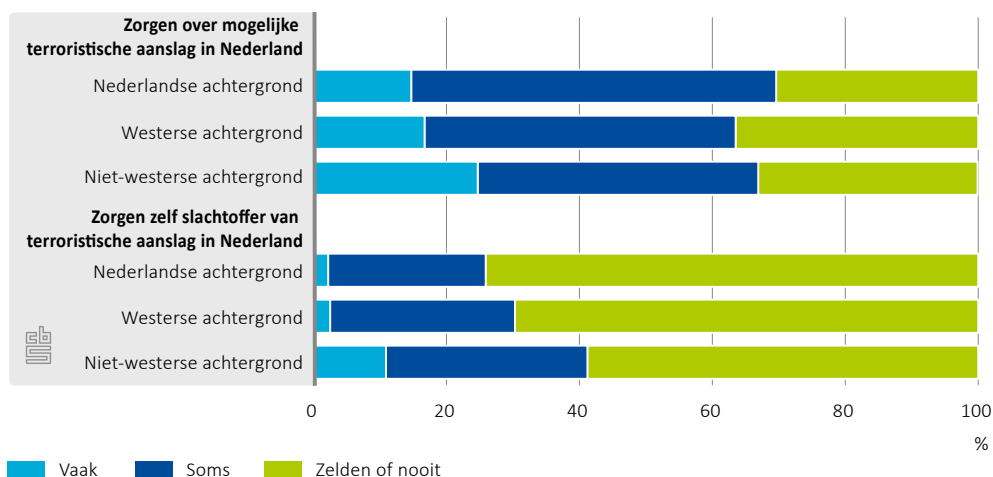
Personen van Nederlandse komaf schatten kans op aanslag het hoogst in

Personen met een niet-westerse migratieachtergrond maken zich doorgaans vaker zorgen over een terroristische aanslag in Nederland dan personen van Nederlandse komaf, maar achten de kans hierop minder groot. Een kwart van de personen met een niet-westerse achtergrond is vaak bezorgd over het plaatsvinden van een aanslag, tegen 15 procent van de

Nederlandse inwoners. Het aandeel dat de kans op een aanslag in Nederland groot acht, ligt echter 10 procentpunt hoger bij personen met een Nederlandse achtergrond (44 procent) dan bij personen van niet-westerse origine (34 procent).

Personen met een niet-westerse achtergrond zijn verder vaker bezorgd dat zij zelf slachtoffer zullen worden van een aanslag dan personen met een Nederlandse achtergrond. Ze schatten de kans op persoonlijk slachtofferschap ook vaker groot in (tabel 1).

3.3 Zorgen over (slachtofferschap van) een mogelijke terroristische aanslag in Nederland naar herkomst, bevolking 18 jaar en ouder, 2016

Laagopgeleiden relatief vaak bezorgd over een aanslag, maar achten de kans hierop minder groot

Ongeveer 18 procent van de laag- en middelbaar opgeleiden maakt zich vaak zorgen over het plaatsvinden van een terroristische aanslag in Nederland. Van de hoogopgeleiden is dit 11 procent. Daarentegen denken laagopgeleiden vaker dan hoogopgeleiden dat de kans op een dergelijke aanslag klein is.

Het aandeel dat vaak angstig is om zelf slachtoffer te worden van een aanslag is groter onder laag- dan onder hoogopgeleiden. Laagopgeleiden achten de kans om zelf slachtoffer te worden ook wat vaker groot dan hoogopgeleiden. Dat er zich relatief veel personen met een niet-westerse achtergrond onder de laagopgeleiden bevinden, biedt voor deze bevindingen grotendeels een verklaring.

Islamieten achten de kans op een aanslag in Nederland minder groot dan niet-kerkelijk gezindten

Ook het geloof dat mensen aanhangen is gerelateerd aan de zorgen over een terroristische aanslag. Nederlands hervormden en rooms-katholieken maken zich hier vaker wel eens zorgen over dan personen die niet tot een kerkelijke gezindte behoren, terwijl islamieten hier juist minder vaak bezorgd over zijn (tabel 1). Islamieten denken ook minder vaak dat de kans op een aanslag in Nederland groot is.

Hoewel islamieten minder angstig zijn voor een aanslag in Nederland dan personen die zich niet rekenen tot een kerkelijke gezindte, is het aandeel dat vaak bezorgd is zelf slachtoffer te worden wel groter. Rooms-katholieken en Nederlands hervormden maken zich hier in vergelijking met niet-kerkelijk gezindten eveneens vaker zorgen over. Ook het aandeel dat de

kans op persoonlijk slachtofferschap groot acht, is groter onder deze geloofsgroepen, met uitzondering van de Nederlanders hervormden. De verschillen tussen niet-kerkelijk gezindten en islamieten in zorgen en angst om persoonlijk slachtofferschap zijn het gevolg van het grote aandeel personen met een niet-westerse achtergrond onder islamieten.

Dagelijkse kijkers van nieuwsprogramma's meer bezorgd over aanslag in Nederland

Ruim 7 op de 10 mensen die dagelijks naar nieuwsprogramma's kijken zijn wel eens bezorgd over een terroristische aanslag in Nederland, tegen 58 procent van de mensen die hier nooit naar kijken (tabel 1). Dit kijkgedrag is daarentegen niet van belang voor de ingeschatte kans op een aanslag en de zorgen over het zelf slachtoffer worden.

De bezorgdheid over een aanslag in Nederland verschilt niet tussen mensen die vaak en minder vaak nieuwsberichten lezen. Mensen die vaak nieuws lezen denken met 43 procent wel vaker dan mensen die dit nooit doen (34 procent) dat de kans op een aanslag in Nederland groot is. Herkomst speelt hierbij een verklarende rol. Onder de dagelijkse lezers van het nieuws bevinden zich relatief weinig personen met een niet-westerse achtergrond.

Stedelingen angstiger om zelf slachtoffer te worden van terreur dan dorpsbewoners

Er zijn nagenoeg geen verschillen in de angst voor een aanslag in Nederland en de verwachte kans hierop tussen inwoners van stedelijke en niet stedelijke gemeenten. Wel zijn mensen die in een stad wonen vaker bezorgd dat zij zelf slachtoffer zullen worden van een dergelijke aanslag. Zij schatten de kans hierop ook groter in dan mensen die in minder verstedelijkte gebieden wonen.

4. Alertheid in het dagelijkse leven

Bijna 4 op de 10 volwassenen geven aan in het dagelijkse leven alert te zijn in verband met een mogelijke terroristische aanslag (tabel 2). Zij letten dan vooral op verdachte personen of verdacht gedrag, zoals zenuwachtig gedrag, of personen die rondhangen op plaatsen waar zij schijnbaar niet hoeven te zijn. Ook wordt specifiek gelet op mensen met grote rugzakken of koffers, en op mensen met een buitenlands uiterlijk. Daarnaast geeft een groot deel van de mensen aan dat zij in het algemeen meer om zich heen kijken, vooral op plaatsen waar veel mensen bij elkaar zijn zoals grote evenementen, treinstations, vliegvelden en winkelcentra. Verdachte situaties, zoals onbeheerde tassen of koffers, worden eveneens vaak in de gaten gehouden.

Inwoners van zeer sterk stedelijke gemeenten zijn vaker alert

Mannen en vrouwen zijn even vaak alert in verband met een mogelijke aanslag. Ook zijn er geen verschillen naar herkomst en religie. Leeftijd speelt wel een rol: vooral ouderen van 75 jaar en ouder geven met 29 procent minder vaak aan alert te zijn in het dagelijkse leven. Bij de andere leeftijdsgroepen varieert dit tussen 35 en 43 procent. Ook het hoogst behaalde onderwijsniveau is van belang. Laagopgeleiden zijn minder vaak alert dan hoger opgeleiden:

van degenen met een laag onderwijsniveau geeft 33 procent aan alert te zijn op een mogelijke aanslag, onder middelbaar opgeleiden is dat 39 procent en van de hoogst opgeleiden is 42 procent alert. Daarnaast geven degenen die in zeer sterk stedelijke gemeenten wonen met 47 procent vaker aan alert te zijn in vergelijking met personen die in minder stedelijke gemeenten wonen (34 tot 37 procent). Mensen die dagelijks naar het journaal of andere nieuwsprogramma's kijken zijn ook alerter dan mensen die dit minder vaak of nooit doen. De mate waarin mensen nieuwsberichten lezen, speelt daarentegen geen rol.

5. Mijddrag

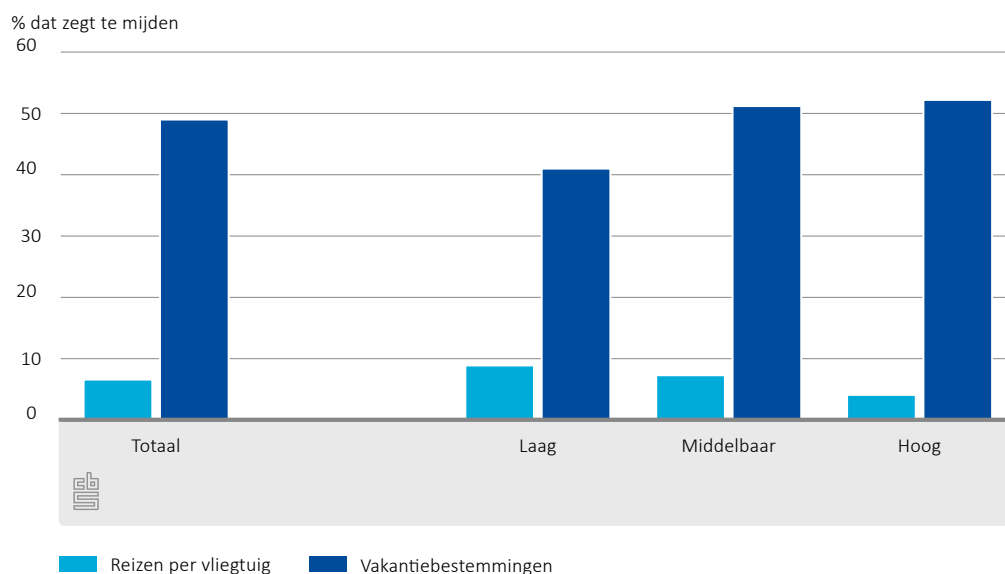
Ervaren terroristische dreiging weerhoudt mensen niet van reizen met het openbaar vervoer

Slechts 3 procent van de volwassenen die wel eens gebruik maken van het openbaar vervoer zegt dit nu te mijden in verband met een mogelijke terroristische aanslag. Er zijn nauwelijks verschillen tussen de onderscheiden bevolkingsgroepen in de mate waarin zij het openbaar vervoer mijden (tabel 2).

Bijna een op de tien laagopgeleiden mijdt reizen per vliegtuig

In vergelijking met het openbaar vervoer, wordt het reizen per vliegtuig twee keer zo vaak vermeden. Van degenen die wel eens per vliegtuig reizen, geeft 7 procent aan dit nu niet te doen in verband met een mogelijke aanslag. Vrouwen en laagopgeleiden mijden vliegen vaker dan mannen en hoogopgeleiden. Religie is tevens van belang: gereformeerden, PKN-ers en islamieten zeggen het reizen per vliegtuig minder vaak te mijden dan andere geloofsgroepen en personen die zich niet tot een kerkelijke gezindte rekenen. Leeftijd, herkomst en de stedelijkheid van de woongemeente spelen geen rol, net als de mate waarin het nieuws gevolgd wordt.

5.1 Mijden van vliegen/vakantiebestemmingen vanwege een mogelijke terroristische aanslag naar hoogst behaald onderwijsniveau, bevolking¹⁾ 18 jaar en ouder, 2016

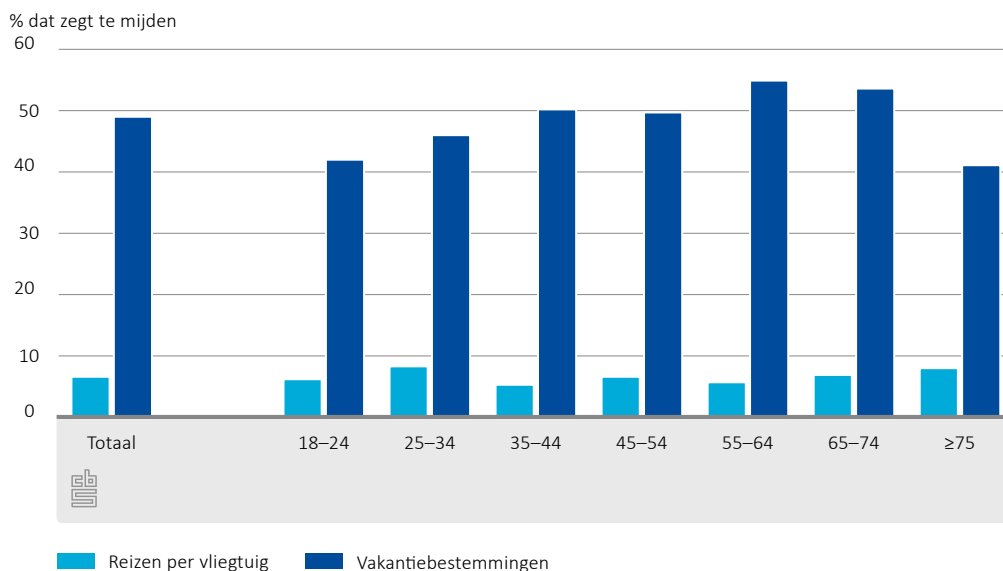
¹⁾ Exclusief mensen die nooit vliegen/op vakantie gaan.

Vakantiegangers mijden vooral Turkije

Bijna de helft van de Nederlandse vakantiegangers geeft aan bepaalde bestemmingen die zij graag zouden willen bezoeken te mijden in verband met een mogelijke terroristische aanslag. Turkije wordt hierbij veruit het vaakst genoemd. Egypte volgt op enige afstand, en ook andere landen in Noord-Afrika, zoals Tunesië, zijn minder populair. Vakantiegangers geven ook vaak aan niet naar het Midden-Oosten of naar landen in de Arabische wereld te zullen afreizen. Van de Europese landen zeggen mensen vooral Griekenland, Frankrijk en in iets mindere mate ook België te mijden. In veel gevallen zijn de landen die mensen mijden dus dezelfde landen waar in het verleden aanslagen hebben plaatsgevonden. In lijn hiermee zegt een relatief grote groep “onrustige” landen nu niet te bezoeken.

Vrouwen geven met 53 procent vaker aan dan mannen (45 procent) bepaalde vakantiebestemmingen te mijden. Daarnaast spelen andere achtergrondkenmerken een rol. Zo zeggen mensen in de leeftijd van 55 tot 75 jaar vaker bepaalde vakantiebestemmingen nu niet te bezoeken omwille van de terroristische dreiging dan jongeren van 18 tot 25 jaar en 75-plussers. Dit geldt eveneens voor middelbaar- en hoogopgeleiden (ongeveer 52 procent) in vergelijking met laagopgeleiden (41 procent). Bij de geloofsgroepen zijn het met name islamieten die minder vaak dan gemiddeld zeggen (25 procent) bepaalde bestemmingen te mijden, en ook gereformeerden (37 procent) en PKN-ers (41 procent) zeggen dit minder vaak te doen. Verder geven mensen met een niet-westerse achtergrond minder vaak aan bestemmingen te mijden vanwege een mogelijke aanslag dan mensen met een Nederlandse of met een westerse achtergrond. Dit verschil tussen herkomstgroepen verdwijnt echter wanneer rekening wordt gehouden met andere kenmerken. Dat komt vooral omdat mensen met een niet-westerse achtergrond jonger en lager opgeleid zijn dan gemiddeld.

5.2 Mijden van vliegen/vakantiebestemmingen vanwege een mogelijke terroristische aanslag naar leeftijd, bevolking¹⁾ 18 jaar en ouder, 2016

¹⁾ Exclusief mensen die nooit vliegen/op vakantie gaan.

Of mensen regelmatig naar nieuwsprogramma's kijken of nieuwsberichten lezen speelt ook mee bij de beslissing om bepaalde vakantiebestemmingen te mijden. Degenen die minimaal wekelijks naar een nieuwsprogramma kijken of nieuwsberichten lezen besluiten vaker om een vakantiebestemming te mijden vanwege een mogelijke aanslag. Wanneer rekening wordt gehouden met andere kenmerken, speelt het kijken naar nieuwsprogramma's echter

geen rol meer. Dat komt omdat jongeren en lager opgeleiden doorgaans minder vaak naar het nieuws kijken dan ouderen en hoger opgeleiden, en jongeren en lager opgeleiden daarnaast minder vaak aangeven bepaalde vakantiebestemmingen te vermijden. Ook het lezen van nieuwsberichten is minder van belang als rekening wordt gehouden met achtergrondkenmerken, maar het speelt wel nog een rol.

Mensen blijven vooral weg bij grote evenementen en drukke openbare plaatsen

Van alle volwassenen geeft 7 procent aan bepaalde plaatsen in Nederland te mijden in verband met een mogelijke aanslag. Het gaat dan vooral om grote evenementen met veel bezoekers, zoals voetbalstadions, festivals of evenementen zoals met Koningsdag. Openbare drukke plaatsen zoals treinstations worden eveneens veel genoemd. Een relatief grote groep geeft ook aan grote steden, Amsterdam in het bijzonder, te mijden. De meeste achtergrondkenmerken zijn niet van belang voor het mijddrag van bepaalde plaatsen in Nederland. Enkel geslacht speelt een rol: 9 procent van de vrouwen geeft aan bepaalde plaatsen te mijden tegenover 5 procent van de mannen (tabel 2).

Ervaren dreiging van terreur voor en na de aanslagen in Brussel

Zoals in de inleiding al genoemd werd, vonden er tijdens de veldwerkperiode van het Belevingenonderzoek 2016 aanslagen plaats in Brussel. Deze aanslagen kunnen een effect hebben op de ervaren dreiging van terreur. Het is immers denkbaar dat mensen zich vlak na een aanslag in een van de buurlanden van Nederland meer zorgen maken over mogelijke aanslagen in het eigen land. Door de specifieke opzet van het onderzoek Belevingen en het moment van de aanslagen kan het effect van de aanslagen op de resultaten niet worden onderzocht. Wel kan voor de groep telefonische respondenten (CATI, Computer Assisted Telephone Interview) worden nagegaan of de aanslagen in Brussel de ervaren dreiging hebben beïnvloed (zie Technische toelichting voor meer details hierover).

De gevonden effecten van de aanslagen (Buelens, Schouten en Van den Brakel, 2017) bevestigen de verwachting: de risico's van terreur worden na de aanslagen groter geschat dan daarvoor. Dit is echter niet voor alle indicatoren even sterk of duidelijk zichtbaar. Met name bij de zorgen over een mogelijke aanslag in Nederland en de ingeschatte kans daarop

Ervaren terroristische dreiging en mijddrag van de CATI respondenten

	CATI totaal	CATI voor 22-03-2016	CATI vanaf 22-03-2016	Vershil (na-voor)	Signi- ficantie
	%				
Zorgen over een mogelijke aanslag in Nederland (vaak/soms zorgen)	68,3	62,4	74,5	12,1	**
Ingeschatte kans op een aanslag (kans is groot/zeer groot)	44,4	37,2	53,0	15,8	**
Zorgen over het slachtoffer worden van een aanslag (vaak/soms zorgen)	28,1	25,8	31,6	5,8	*
Ingeschatte kans op het slachtoffer worden van een aanslag (kans is groot/zeer groot)	4,4	3,9	5,1	1,2	
Alert zijn	41,5	37,5	45,0	7,4	*
Mijden van openbaar vervoer	3,1	3,3	2,9	-0,5	
Mijden van reizen per vliegtuig	6,3	5,1	8,5	3,3	*
Mijden van vakantiebestemmingen	42,6	42,0	41,2	-0,7	
Mijden van plaatsen in Nederland	8,1	7,6	8,9	1,4	

** p < 0,001 * p < 0,05 (eenzijdig getoetst)

is er een duidelijk verschil. Waar voor de aanslagen in Brussel 62 procent van de CATI-respondenten zich zorgen maakte over een mogelijke aanslag in Nederland, was dat aandeel na 22 maart met 75 procent aanzienlijk hoger. Ook de ingeschatte kans op een aanslag in Nederland steeg: voor de aanslagen in Brussel schatte 37 procent van de CATI-respondenten deze kans groot tegenover 53 procent na de aanslagen. Bij de zorgen om zelf slachtoffer van een aanslag te worden, de mate waarin mensen alert zijn in het dagelijkse leven in verband met een mogelijke aanslag en het mijden van het reizen per vliegtuig is eveneens een effect van de aanslagen zichtbaar. De verschillen zijn wel wat kleiner dan bij de eerstgenoemde indicatoren.

6. Conclusie

In dit artikel is onderzocht hoe de volwassenen Nederlandse bevolking denkt over de terreurdreiging in Nederland. Het merendeel van de volwassenen maakt zich soms of vaak zorgen over een mogelijke aanslag in Nederland. Een minderheid denkt dat de kans groot is dat een dergelijke aanslag daadwerkelijk zal plaatsvinden. De bezorgdheid over een mogelijke aanslag is groter dan de angst om zelf getroffen te worden door een dergelijke aanslag. Ook de kans op persoonlijk slachtofferschap wordt aanzienlijk kleiner ingeschat dan de kans op het plaatsvinden van een aanslag.

Volgens Gardner (2008) en Boon en Walters (2015) is het risico dat iemand slachtoffer wordt van terrorisme verwaarloosbaar. De angst voor terrorisme komt volgens hen voort uit een psychologisch mechanisme en is niet gebaseerd op een rationele afweging. Hoewel mensen inzien dat de kans dat zijzelf getroffen zullen worden door een aanslag nihil is, gaan zij zich anders gedragen om zo het risico op slachtofferschap van terreur te verkleinen.

Dat de bezorgdheid ten aanzien van terreurdreiging zich uit in het gedrag van mensen, blijkt ook in dit onderzoek. Zo zijn veel mensen alert in het dagelijkse leven op verdachte situaties in verband met een mogelijke aanslag. Een deel van de bevolking vertoont ook mijddgedrag. Het gaat dan vooral om vakantiebestemmingen die mensen graag zouden willen bezoeken. Bijna de helft kiest er voor dit nu niet te doen in verband met de ervaren terreurdreiging. Turkije is hier het meest duidelijke voorbeeld van. In mindere mate wordt het reizen per vliegtuig en het bezoeken van bepaalde plaatsen of plekken in Nederland, zoals grote evenementen, vermeden. Weinigen (3 procent) kiezen er omwille van een mogelijke aanslag voor om niet met het openbaar vervoer te reizen.

De angst voor een terroristische aanslag verschilt tussen bevolkingsgroepen. Zo zijn vrouwen hier vaker bezorgd over dan mannen en handelen hier ook meer naar door bepaalde bestemmingen in binnen- en buitenland te mijden en niet te reizen per vliegtuig. Mannen en vrouwen zijn echter even alert op verdachte situaties in het dagelijkse leven. Leeftijdsgroepen verschillen in die zin dat 75-plussers de kans op een terroristische aanslag kleiner inschatten en minder angstig zijn om zelf slachtoffer te worden dan jongere leeftijdsgroepen. Ze geven daarnaast minder vaak aan alert te zijn in het dagelijkse leven en vakantiebestemmingen te mijden. Ook herkomstgroepen ervaren terroristische dreiging anders. Personen met een

niet-westerse migratieachtergrond maken zich meer zorgen over het plaatsvinden van een aanslag in Nederland en het risico zelf slachtoffer te worden dan personen van Nederlandse komaf. Tegelijkertijd achten zij de kans op een aanslag in Nederland minder groot. In de mate van alertheid en het mijddedrag bestaan er weinig verschillen tussen de herkomstgroepen. Alleen geven personen met een Nederlandse achtergrond vaker aan bepaalde vakantiebestemmingen te mijden dan personen met een niet-westerse achtergrond.

De bezorgdheid over een mogelijke terroristische aanslag in Nederland verschilt niet tussen inwoners van meer en minder stedelijke gemeenten. Mensen die in de stad wonen, denken echter wel vaker dat ze risico lopen om slachtoffer te worden van een aanslag. Ze zijn hier ook angstiger voor dan personen die in minder stedelijke gebieden wonen. In lijn hiermee zijn ze vaker alert op verdachte situaties in het dagelijkse leven. Uit deze bevindingen kan worden afgeleid dat de grote steden als potentieel doelwit van terrorisme worden gezien. Dat een deel van de bevolking niet naar de grote steden gaat, Amsterdam in het bijzonder, vanwege een mogelijke terroristische aanslag ondersteunt deze conclusie.

Op 22 maart 2016, tijdens de onderzoeksperiode van het onderzoek Belevingen, vonden in Brussel verschillende aanslagen plaats. Door de onderzoeksopzet en het moment van de aanslagen kon alleen met de enquêteresultaten van de respondenten die telefonisch deelgenomen hebben, bekeken worden wat het effect van de aanslagen was op de ervaren terroristische dreiging. Deze groep is echter niet representatief voor de totale bevolking. Daarmee is het onmogelijk om de effecten van de aanslagen te generaliseren naar de totale bevolking. De resultaten voor de groep telefonische respondenten bevestigen wel de verwachting: zij maken zich na de aanslagen van 22 maart significant meer zorgen over een mogelijke aanslag in Nederland, en ook schatten zij de kans op een aanslag in Nederland groter in dan voor 22 maart.

Literatuur

Boon, F. en D. Walters (2015). Wat doet terreur met een samenleving? NRC.nl, 16 november 2015. <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/11/16/wat-doet-terreur-met-een-samenleving-1560168-a89939>

Buelens, B., B. Schouten en J. van den Brakel (2017). Effect van terreur in Brussel op resultaten onderzoek Belevingen. Interne nota. Centraal Bureau voor de Statistiek.

Frerichs R. en R. Schildmeijer (2005). *Verkennd onderzoek terrorisme: 1-meting*. Amsterdam: TNS NIPO.

Gardner, D. (2008). *Risk: The Science and Politics of Fear*. Melbourne/Londen: Scribe Publications.

Van der Woude, M. (2009). Over het heden, verleden en de toekomst van strafrechtelijke terreurbestrijding in Nederland. *Proces*, 88 (1), 5-14.

Witte, E. en C. Ritzen (2010). *Terrorismemonitor 2010: Kwantitatief onderzoek naar de risicobeleving van terrorisme onder burgers*. In opdracht van de Dienst Publiek en Communicatie, op aanvraag van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding. Hilversum: GfK Intomart.

Technische toelichting

Data

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Belevingen dat van februari tot en met mei 2016 is uitgevoerd door CBS. Doel van dit onderzoek is om aan de hand van opvattingen, percepties en meningen van inwoners van Nederland een beter beeld te krijgen van gevoelens en standpunten in de samenleving. Het onderwerp van het onderzoek verandert jaarlijks. Belevingen 2016 stond in het teken van veiligheid, waarbij thema's als digitale veiligheid, verkeersveiligheid en ervaren terroristische dreiging aan bod kwamen. De respons bedroeg 59,9 procent. In totaal zijn gegevens beschikbaar van 3 587 personen van 18 jaar en ouder.

Methode

Door middel van bivariate analyses is nagegaan of er verschillen zijn tussen bevolkingsgroepen in de mate waarin zij zich zorgen maken over mogelijke aanslagen, de ingeschatte kans hierop en de mate waarin zij hierdoor hun gedrag aanpassen. Er is onderscheid gemaakt naar geslacht, leeftijd, het hoogst behaalde onderwijsniveau, herkomst, religie, stedelijkheid van de woongemeente en de frequentie waarmee mensen naar het nieuws kijken of nieuws lezen. Daarnaast is met logistische regressieanalyses nagegaan of gevonden verschillen samenhangen met andere kenmerken.

Vragen over mijddedrag

Indien personen nooit met het openbaar vervoer reizen, nooit met het vliegtuig reizen of nooit op vakantie gaan, zijn de desbetreffende vragen over het mijddedrag niet van toepassing. Om die reden is bij deze vragen de optie 'niet van toepassing' aangeboden. In het geval van het mijden van het openbaar vervoer heeft 30 procent van deze optie gebruik gemaakt. Bij het mijden van het reizen per vliegtuig is dit 19 procent en in het geval van het mijden van bepaalde vakantiebestemmingen 11 procent. Deze personen zijn in de desbetreffende analyses buiten beschouwing gelaten. Zo hebben de gegevens over het mijden van het openbaar vervoer betrekking op personen die hier normaal gesproken wel gebruik van maken (n = 2 443). De gegevens over het mijden van het reizen per vliegtuig hebben betrekking op diegenen die wel eens per vliegtuig reizen (n = 2 838) en de gegevens over het mijden van bepaalde vakantiebestemmingen hebben alleen betrekking op personen die wel eens op vakantie gaan (n = 3 045).

Vrouwen, oudere leeftijdsgroepen, laagopgeleiden, personen met een Nederlandse achtergrond en personen die in niet-stedelijke gemeenten wonen, geven vaker aan nooit met het openbaar vervoer of per vliegtuig te reizen dan mannen, jongere leeftijdsgroepen, hoogopgeleiden, personen met een niet-westerse achtergrond en personen die in stedelijke gemeenten wonen. Tevens ligt het aandeel dat nooit op vakantie gaat hoger bij deze groepen.

Effect van de aanslagen in Brussel op ervaren terroristische dreiging

Het onderzoek Belevingen is uitgevoerd met behulp van een sequentieel mixed-mode design. Dit betekent dat respondenten eerst benaderd zijn om via internet aan het onderzoek deel te nemen (Computer Assisted Web Interview, ofwel CAWI). In het geval van non-respons en er een telefoonnummer beschikbaar was, zijn respondenten telefonisch benaderd met de vraag om alsnog aan het onderzoek mee te doen (Computer Assisted Telephone Interview, ofwel CATI). Indien er geen telefoonnummer bekend was, zijn respondenten door een interviewer thuis bezocht (Computer Assisted Personal Interview, ofwel CAPI). De CAWI-interviews hebben allemaal plaatsgevonden voor de aanslagen in Brussel van 22 maart, terwijl de CAPI-interviews juist allemaal na 22 maart plaatsvonden. Alleen voor de CATI-interviews zijn er gegevens beschikbaar van zowel voor als na de aanslagen van 22 maart. Om het effect van de aanslagen in Brussel in kaart te brengen, kunnen de resultaten van voor de aanslag (internet en telefonische interviews) niet zomaar vergeleken worden met de resultaten van na de aanslag (telefonische en persoonlijke interviews). Op die manier zouden effecten van de waarneemmodus en effecten van de aanslagen niet uit elkaar gehaald kunnen worden. Wel kunnen de telefonische interviews die voor 22 maart hebben plaatsgevonden vergeleken worden met de telefonische interviews die na 22 maart hebben plaatsgevonden. De effecten die daaruit blijken zijn toe te schrijven aan de aanslagen. Deze effecten kunnen echter niet gegeneraliseerd worden naar de totale bevolking, omdat de samenstelling van de groep mensen die telefonisch heeft deelgenomen verschilt van de samenstelling van de totale bevolking. Onder de CATI respondenten bevinden zich relatief veel ouderen, personen met een Nederlandse achtergrond, gehuwde en verweduwd personen, en personen die in minder stedelijke gemeenten wonen. Hoewel de CATI-deelnemers niet representatief zijn voor de gehele bevolking, geeft het wel een indicatie van het effect van de aanslagen in Brussel op de angst voor terreur.

Tabellenbijlage

1. Zorgen over en ingeschatte kans op (slachtofferschap van) een mogelijke terroristische aanslag in Nederland, bevolking 18 jaar en ouder, 2016

	Zorgen over mogelijke terroristische aanslag in Nederland			Kans dat in Nederland een terroristische aanslag wordt gepleegd			Zorgen zelf slachtoffer van terroristische aanslag in Nederland			Kans zelf slachtoffer van terroristische aanslag in Nederland		
	Vaak	Soms	Zelden of nooit	(Zeer) groot	Niet klein, niet groot	(Zeer) klein	Vaak	Soms	Zelden of nooit	(Zeer) groot	Niet klein, niet groot	(Zeer) klein
Totaal	16,0	52,7	31,3	41,5	35,6	22,8	3,2	24,9	72,0	3,6	23,4	73,0
Geslacht												
Man	12,9	48,1	39,0	40,0	33,5	26,5	2,0	17,3	80,6	3,2	16,4	80,4
Vrouw	19,1	57,1	23,8	43,0	37,8	19,2	4,2	32,2	63,5	4,1	30,3	65,7
Leeftijd												
18 tot 25 jaar	14,7	49,4	35,9	40,1	35,6	24,4	6,1	27,1	66,7	5,9	26,5	67,6
25 tot 35 jaar	15,7	50,2	34,1	48,7	29,3	22,0	2,6	27,4	70,0	2,9	21,0	76,1
35 tot 45 jaar	18,0	52,3	29,6	45,8	35,2	19,0	3,5	24,7	71,8	4,6	21,1	74,3
45 tot 55 jaar	17,7	53,4	28,9	43,6	36,5	19,9	2,2	28,0	69,8	3,2	27,0	69,8
55 tot 65 jaar	14,2	58,2	27,5	41,4	37,3	21,2	2,7	25,7	71,6	1,9	28,2	69,9
65 tot 75 jaar	14,9	53,3	31,9	35,0	39,5	25,5	3,1	21,8	75,1	3,2	20,7	76,1
75 jaar en ouder	16,5	48,6	34,9	28,7	36,6	34,7	2,7	14,3	83,1	5,0	14,7	80,3
Onderwijsniveau												
Laag	18,1	49,5	32,4	35,6	36,6	27,8	4,4	23,8	71,8	5,1	25,4	69,5
Middelbaar	18,3	52,7	29,1	44,2	34,6	21,1	3,2	25,5	71,3	3,4	25,4	71,2
Hoog	10,9	55,5	33,6	42,7	36,5	20,7	2,0	24,2	73,8	2,4	18,6	79,0
Herkomst												
Nederlandse achtergrond	14,7	54,9	30,4	43,6	35,5	20,9	2,2	23,7	74,1	3,0	23,4	73,6
Westerse achtergrond	16,7	46,8	36,5	33,6	43,5	22,9	2,5	27,8	69,7	1,5	21,8	76,8
Niet-westerse achtergrond	24,7	42,2	33,0	33,7	29,5	36,8	10,9	30,3	58,8	10,6	24,9	64,5
Religie												
Geen	14,4	51,9	33,7	44,9	34,2	20,8	1,8	23,8	74,5	2,4	23,5	74,2
Rooms-katholiek	16,9	56,6	26,5	39,5	37,7	22,9	3,4	27,0	69,6	4,2	22,2	73,6
Nederlands hervormd	21,8	52,0	26,3	46,5	31,9	21,6	4,2	25,5	70,3	4,6	20,4	75,0
Gereformeerd	15,8	49,7	34,5	38,8	40,8	20,4	4,3	17,2	78,5	4,4	26,7	68,9
PKN	14,6	56,6	28,7	39,7	37,1	23,2	2,8	22,8	74,4	1,9	19,6	78,4
Islam	17,9	39,3	42,7	17,3	36,9	45,9	7,1	21,9	71,0	6,0	19,2	74,7
Overig	21,7	49,2	29,0	43,0	34,5	22,5	8,8	27,9	63,3	8,4	24,0	67,5
Nieuwsprogramma's kijken												
Dagelijks	17,0	54,0	29,0	41,7	35,3	23,1	3,2	24,3	72,6	3,7	22,9	73,4
Wekelijks	12,6	51,8	35,7	42,5	36,5	21,0	3,1	26,0	71,0	2,9	25,5	71,6
Maandelijks of minder	14,1	51,3	34,6	39,0	36,8	24,2	2,2	29,0	68,9	3,1	24,8	72,1
Nooit	20,3	38,0	41,7	38,0	36,1	25,9	4,6	23,6	71,8	7,1	19,0	73,9

1. Zorgen over en ingeschatte kans op (slachtofferschap van) een mogelijke terroristische aanslag in Nederland, bevolking 18 jaar en ouder, 2016 (slot)

	Zorgen over mogelijke terroristische aanslag in Nederland			Kans dat in Nederland een terroristische aanslag wordt gepleegd			Zorgen zelf slachtoffer van terroristische aanslag in Nederland			Kans zelf slachtoffer van terroristische aanslag in Nederland		
	Vaak	Soms	Zelden of nooit	(Zeer) groot	Niet klein, niet groot	(Zeer) klein	Vaak	Soms	Zelden of nooit	(Zeer) groot	Niet klein, niet groot	(Zeer) klein
	%											
Nieuwsberichten lezen												
Dagelijks	16,1	52,9	31,0	43,0	34,3	22,7	2,8	24,4	72,9	3,4	22,5	74,1
Wekelijks	13,8	56,4	29,8	38,5	41,6	19,9	2,9	26,8	70,3	4,1	27,0	68,9
Maandelijks of minder	16,9	49,3	33,8	39,3	40,6	20,1	2,9	31,2	65,9	3,8	33,0	63,2
Nooit	20,4	43,0	36,7	34,0	32,9	33,1	8,2	21,6	70,1	4,4	18,3	77,2
Stedelijkheid												
Zeer sterk stedelijk	18,0	50,7	31,3	40,7	37,0	22,4	5,6	27,6	66,7	5,2	24,4	70,4
Sterk stedelijk	14,4	51,8	33,8	39,9	34,3	25,7	2,7	25,8	71,5	4,0	23,9	72,1
Matig stedelijk	15,6	54,6	29,8	44,3	38,2	17,5	3,1	24,4	72,5	3,7	25,1	71,2
Weinig stedelijk	16,6	53,3	30,2	41,9	34,8	23,3	1,8	22,3	75,9	2,1	21,2	76,6
Niet stedelijk	16,2	55,9	27,9	43,2	33,5	23,3	1,5	20,9	77,7	1,6	20,8	77,6

2. Alertheid in het dagelijks leven en mijddrag in verband met mogelijke terroristische aanslag, bevolking 18 jaar en ouder, 2016

	Alert in het dagelijks leven	Mijden openbaar vervoer ¹⁾	Mijden reizen per vliegtuig ²⁾	Mijden vakantiebestemmingen ³⁾	Mijden plaatsen in Nederland
	%				
Totaal	38,5	3,2	6,6	49,0	6,8
Geslacht					
Man	38,8	2,6	4,1	45,3	5,0
Vrouw	38,1	3,7	9,0	52,8	8,6
Leeftijd					
18 tot 25 jaar	37,7	3,4	6,2	42,0	4,7
25 tot 35 jaar	39,4	4,0	8,3	46,0	7,5
35 tot 45 jaar	38,0	4,1	5,3	50,2	9,1
45 tot 55 jaar	42,6	2,7	6,6	49,7	6,7
55 tot 65 jaar	40,9	2,1	5,7	54,9	5,8
65 tot 75 jaar	35,8	3,0	6,9	53,6	7,7
75 jaar en ouder	29,3	2,9	8,0	41,1	4,8
Onderwijsniveau					
Laag	32,8	4,0	8,9	41,0	6,7
Middelbaar	39,5	3,0	7,3	51,2	6,8
Hoog	42,0	2,8	4,1	52,2	6,6
Herkomst					
Nederlandse achtergrond	38,3	3,0	6,1	49,8	6,5
Westerse achtergrond	38,6	2,1	8,1	52,2	8,0
Niet-westerse achtergrond	39,7	5,2	8,1	41,4	7,8

2. Alertheid in het dagelijks leven en mijdgedrag in verband met mogelijke terroristische aanslag, bevolking 18 jaar en ouder, 2016 (slot)

	Alert in het dagelijks leven	Mijden openbaar vervoer ¹⁾	Mijden reizen per vliegtuig ²⁾	Mijden vakantiebestemmingen ³⁾	Mijden plaatsen in Nederland
	%				
Religie					
Geen	38,6	2,8	6,0	51,2	6,4
Rooms-katholiek	40,0	2,3	8,4	50,3	6,7
Nederlands hervormd	37,3	4,4	6,6	48,5	9,3
Gereformeerd	34,9	1,6	1,1	37,4	5,6
PKN	32,4	2,6	2,8	41,1	5,3
Islam	29,2	4,0	4,3	25,1	7,0
Overig	42,9	7,9	10,8	53,6	10,8
Nieuwsprogramma's kijken					
Dagelijks	39,8	3,3	6,7	50,7	6,9
Wekelijks	36,0	2,6	6,7	48,1	6,2
Maandelijks of minder	38,7	3,6	5,6	43,8	7,0
Nooit	29,6	4,5	4,5	34,3	7,8
Nieuwsberichten lezen					
Dagelijks	39,7	3,2	6,2	50,4	6,8
Wekelijks	35,1	2,4	7,4	48,4	6,3
Maandelijks of minder	38,0	3,9	9,9	45,4	4,8
Nooit	33,1	5,1	7,3	35,5	8,8
Stedelijkheid					
Zeer sterk stedelijk	47,2	3,4	5,5	47,0	7,6
Sterk stedelijk	36,1	3,1	5,5	49,5	5,5
Matig stedelijk	36,5	2,4	7,7	51,9	7,2
Weinig stedelijk	34,2	4,0	8,8	48,7	7,6
Niet stedelijk	37,0	2,6	6,4	47,8	6,2

¹⁾ Exclusief mensen die nooit met het o.v. reizen.

²⁾ Exclusief mensen die nooit vliegen.

³⁾ Exclusief mensen die nooit op vakantie gaan.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2016–2017	2016 tot en met 2017
2016/2017	Het gemiddelde over de jaren 2016 tot en met 2017
2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2016 en eindigend in 2017
2014/'15–2016/'17	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2014/'15 tot en met 2016/'17

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2017.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.